

Ökkel ezelőtt megkeresett régl, nagyon kedves ismerősöm, Dr. Hirsch Hugoné – Judit néni – hogy tanácsot kérjen: érdemes lenne-e megírnia emlékeit, élete történetét. Gondolkodás nélkül rábólintottam, hisz jól emlékszem arra, milyen kiváló sebészorvos és közéleti ember volt a férje, mennyit tett, áldozott a két világháború közötti Csikszereda művelődési életéért. Anyira megszerette tájainkat, hogy fényesnek ígérkezett egyetemi karriert áldozott fel azért, hogy Csikszeredában maradhasson. Arra is emlékszem, hogy Judit Néni szívvel-lélekkel a férje mellett állt, igen sokat dolgozott, tett a város műkedvelő színjátszásáért. Rendezett – díszletet tervezett, szervezett, lelkesített – és a két világháború közötti csikszeredai műkedvelő színjátszást Erdélyszerte ismertté tette. Igen – mondtam – tessék csak hozzájárulni... Am, mielőtt íráshoz kezdett volna, sokat mesélt nevem. Csak ekkor döbbsentem rá, milyen keveset tudok – tudtam – tulajdonképpen a Hirsch házaspárról. Nem tudtam, milyen jó kapcsolatban, barátságban voltak az egész romániai magyar közélet, művelődési élet két világháború közötti nagyjaival, nem tudtam, hogy a férje Csikszeredában kezelte Lawrence ezredesét, a legendás híró angol kőmet, hogy vendégül látták házukban és a csiki hegyekben Szent-Györgyi Albertet, hogy Móricz Zsigmond elragadtatással beszélt a már súlyos beteg Dr. Hirschről, hogy Nagy Imre legszűkebb barátjához tartoztak, hogy a kisbaci Benedek-kúria mindenkor szívesen látott vendégei voltak, amikor még Elek Apó kint kaszálgatott a kertjében...

Ekkor már komolyan biztatni kezdtem Judit Néni. Nagyon nehezen állt rá, szívesebben mesélt, mint írt. Végül elkészült a kötetnyi kézirata. Gondozását rám bízta. A magam részéről nem változtattam rajta lényegesen, vagyis nem írtam át, nem írtam bele, mindössze a szerkesztő ceruzájával kihúztam a fölösleges ismétlődéseket és néhány jelentéktelen stiláris javítást eszközöltem – a Szerző jóváhagyásával.

Izeltől, íme néhány rész az emlékiratból.

FODOR SANDOR

BENEDEK ELEK

Elek apó legkisebb k. lánya: Mucus, Csikszeredába került férjével, Lőrincz Gyula mérnökkel. Első gyermeke világra jöttékor férjem segített a nevelés szülésnél. Gyönyörű leányban köszönte meg Benedek Elek a sikeres orvos beavatkozását és hogy a keresztelőn személyesen is találkozottunk, az ismeretség hamarosan meleg barátságba fejlődött.

Az új vő elhamarkodott, családott kijelentése: „Csak leány?” – bántotta a boldog nagyapát és akkor írta véjéhez a következő szellemes levelet: „Kedves fiam, te még nem tudod, mit jelent a leánygyermek. Én már tudom... A múlt héten történt. Kedvenc szórakozásommal, a kaszálást végeztem el a háttul fekvő gyümölcsösben, a kora reggeli órákban. Kifáradva, megizzadva ültem le a verandán. Jött a legnagyobbik fiam. Azt mondta: jó reggelt, apa – rám se nézett és kiment a kertbe. – Jött a legnagyobbik lányom: „Jaj, apa, hogy ki van melegedve! Hűvös a reggel!” meg ne fázszék; a hátára tesszem a kannafejét. – Jött a második fiam. Azt mondta: „Jó reggelt apa!” Rám se nézett, és kiment a kertbe. – Jött a középső lányom: „ugye éhes vagy?” Azonnal hozam a reggelist...” – Jött a legkisebb fiam. Azt mondta: „Jó reggelt apa!” Rám se nézett és kiment a kertbe. A leg-

kisebb lányom már hozta a friss vizet: „bizonyára szomjas már apa?...” Hát látod fiam – ez a leánygyermek!”

Az előbb említett gyümölcsös nagyon szép volt virágábrakörrel. Elek apó kedvesen hívott bennünket, hogy olyankor látogassunk el Baconba. „Majd értesítelek, mikor kinyílnak a lők”. Hamarosan megjött a távirat, rimés szöveggel: „Fák és bokrok virágoznak, ti reátok várakoznak”... A válasz rögtön ment vissza: „Hát jó lesz a masinánk, számíthattok bízton ránk”.

Emlékszem egy Elek-napra. Pár héttel azelőtt, az undok, önhitt Szabó Dezső újságban megátámadta ezt a közírszóteltben álló, puritán „nagy öreget”, mert Tamási Aront tartotta a jövő emberének és nem őt. Cikkének címe: „Kusti a sirba, öreg!...” A felháborodás olyan nagy volt Erdélyszerte, hogy elseperte a fórumról Szabó Dezsőt.

Az akkori Elek-napon mondta el férjem egyik nagyon szép beszédét, a vacsoránál. Elek apó meghatva ölelte át és azt mondta: „édes öcsém, ilyen szépet és ilyen szépen még senki sem mondott nekem”.

Egy nyári reggelen férjem megrendülve jött fel a sanatóriumból. „Benedek Marcell telefonált: édesapja meghalt, édesanyja rosszul van; jöjjenek mielőbb”. Azonnal indultunk mindhárman, és nagy aggodalmak között robogtunk Kisbaci-

ra. Sepsiszentgyörgyön férjem beszélt dr. Benedekek Zoltán orvosát (fia, Kálmán, kolozsvári orgonaművész). A nagy ebédlő melletti kis szobában már ott feküdt ágyán, fehér aicával, fehér szakállalval, mint egy márványszobor – Elek apó... Hajnalban ismét kaszált, kaszált, valószínűleg túlerőltette magát. Mikor bejött, leült a nagy ebédlőben levő íróasztalához és levélíráshoz kezdett. Szentimre Jenőnek írt. Annál a mondatnál, hogy „ti csak dolgozzatok...” – kihullott kezéből a toll és – leneszkadt. Meghatottan álltam ott könnyes szemmel. Ott volt még a toll az íróasztalon, a k betű felhúzott végénél.

A szomszéd szobában feküdt súlyos állapotban, eszméletlenül az édesanya. Ekkor beszélgett a kertből az egyik kis unoka: „ezeket a papírokat találtam eldobva a patak partján”. A papírokon ez állt Veronál. Férjem és B. Zoltán éppen indulóban voltak Barótra (mert Baconban nem volt gyógyszerár), hogy onnan hozzanak megfelelő injekciókat, gyógyszereket.

Ekkor megkezdődött a 2 és fél óráig tartó küzdelem; sajnos, a mérég már felszívódott; a küzdelmet fel kellett adni.

Miért, miért? – kesergett a család. Ekkor édesanyám (Rit Mária néni nagyon megszeretett) elmondta, hogy egy ízben elbeszélte neki, milyen fájdalmas esemény rázta meg 1918 őszén. László fia nagybeteg lett. TBC. A háborús Pestben nehéz volt a megfelelő táplálékhoz jutni. Felpakolta hát fiát és elutazott Baconba. Ott volt böven tej, vaj, tojás stb. De nem segített a jó levegő, bőséges táplálkozás; elveszítette a fiút. S ő ott állott egyedül; családjától elérhetetlen messzeségben... Végül is nagy nehézségek árán sikerült visszajutnia. Megható novellában emlékezett meg Benedek Marcell arról a karcsonyestéről, mikor édesanyjukat végre viszontláthatták.

„Ekkor határozottam el – mondta Mária néni, hogy férjemtől soha többé el nem válok és még a halálban is követni fogom...”

Két koporsót helyeztek sirba 1929 augusztus 19-én – a kisbaci kopialás temetőben.

szentgyörgyi albert

Szent-Györgyi Albert és társasága (szegedi és angliai egyetemi tanárok) minden nyarat a világ valamelyik szép táján „campingelve” töltöttek; (voltak már a Rivierán, Svájcban, Norvégiában, az Atlanti-óceán egy szigetén stb). A harmincas években Szent-Györgyi a szegedi egyetem közegészségügyi tanintézetében a Rockefeller alapítvány keretében rákkutatással foglalkozott. Ekkor fedezte fel a C-vitámit; ez a felfedezés hozta neki a Nobel-díjat; adjunktusa: dr. Gözsy Béla, csikszeredai származású, gyermekkori játszótársam volt; ma a kanadai montreali egyetem tanára. A Nobel-díj átvétele-

kor Gözsy Bélát, mint munkatársát említette meg. 1932-ben Gözsy Béla azt javasolta, hogy azon a nyáron nézzék meg Románia egyik legszebb vidékét, a Hargita-vonulatot. Miután látogatásuk minden részletét leleveleztük, személyesen is megbeszélhettük a programot. Édesanyámmal éppen Budapesten tartózkodva, elfogadtuk meghívásukat és szegedi otthonukban lezögeztük, hogy június végén érkeznek Csikszeredába.

Csikba induláskor a találkozó Deményék budapesti Napos úti villájában volt; a népes társaság annan indult útnak. Egy kicsit féltek a határvizsgálattól, mert első ízben jöttek (szerintük) a „Balkánra”. Mikor megérkeztek a határhoz, egyszerű csak hallják, hogy Szent-Györgyi professzor és társaságát keresik. Szent-Györgyi Albert kissé riadtan jelentkezett. Elegáns, fehér kesztűs batárörtszettek mosolyogva mondták: „Örömmel üdvözljük Önt és társaságát és kívánjuk, hogy érezzék jól magukat a mi szép hazánkban”.

Férjem Brassóig elébük utazott. Szeredába érkezve, hosszú autósor hozta be az állomásra a vendégcsereget. De nem fogadták el a szállást a sanatóriumban, hanem mindjárt kimentek a kertbe és ott felállították a sátrakat (...)

Másnap délelőtt mindnyájan elmentünk a rendőrségre. Férjem sürgős műtété miatt nem jöhetett, így én kísértem őket oda. Ott megismétlődött az udvarias fogadtatás. Érdekes volt hallani, amint a kérdésre: iskolai végzettsége? – A felelet: egyetemi tanár, vagy adjunktus. Az íróasztaloknál az angol vendégek mellett egy-egy magyar egyetemi tanár foglalt helyet és tolmácként működött. A végén jött a leghumorosabb jelenet: az egész társaságot kitesékeltek az udvarra és fényképlevéltel készítették valamennyi külföldi vendégről. (A fényképezés, az én kedves szereplőm és barátom Szeiwarth László volt). A magas, rideg túzfal előtt ott állott egy kicsike, rozoga kis pad, mely nyilvánvalóan arra a célra készült, hogy a horogra került gonosztevőket: tolvajokat, rablókat, gyilkosokat és egyéb „mákvirágokat” megörökítsen a rendőrségi nyilvántartás részére. És a szituáció annyira mulattatta barátainkat, hogy megkérték Szeiwarth Lacit, jöjjön el hozzánk és készítsen hasonló felvételeket mindnyájunkról, mert a leendő emlékalbum (minden kirándulásukról készült egy ilyen album), ezekkel a képekkel fog kezdődni. Így is történt; sajnos, az enyém sok emlékemmel, dokumentummal együtt elveszett...

Három napig pihentek nálunk; élvezték a szép teniszpályát, az apró kirándulásokat, szeredai és Zsögödlüddöt, a csiksomlyói kegytemplomot stb-t. Azután következett Tusnádlüddő; a camping-tábor Rákóczy mérnök bábajos tündérléjében; közben 2-3 nap a Szent Anna-tónál, és végül Ismét Tusnádlüddő. Búcsúlátogatásunkkor, a búcsúvacsera a Strand vendéglőben volt; ott cigányzene és tánc, amelyhez a tündő közönsége is csatlakozott. Ezek az epizódok egy nagy al-

pumpán voltak megöröközve (az is elveszett); az utolsó képek: az induló vonat, az ablokban a vendégek, len: Biró András; aláírva: „Good by, András!”

Sok kedves levélváltás után, egy, majdnem személyes találkozás, 1941 májusában már Kolozsvárt láttunk, mikor Szent-Györgyi Albert nagyon kedves levele érkezett, melyben tőlünk szállást kért; most ő Szegeden, az egyetem diákjaival egy nagyszerű Hamletelőadást rendezett. A kolozsvári egyetem meghívását elfogadta (egy vendégjátékra) s ígéretet tett, hogy a Hamlet bemutatása előtt biológiai kutatásairól előadást fog tartani. Az egész város nagy örömmel és feszült érdeklődéssel várta a nagyírú tudós megjelenését. Mi is nagyon örvendünk érkezésének és a régi szeretettel és barátsággal vártuk.

Nagy volt csalódásunk, mikor helyette egy expressz ajánlott levél érkezett; „nem tudok elmenni oda, mert tudomásomra jutott, hogy egyik „nyilas” kollegám biztatására tüntetés készül ellenem. A magam részéről nem törődnek velem, de a szegedi egyetem rektorát nem tehetem ki ilyen botránynak”. T.J. a kolozsvári egyetem egyik professzora; a nyilas párt ottani elvakult vezetője volt a tüntetés szervezője; mert nem tudta elviselni, hogy Szent-Györgyi professzor, mint mindig, a legmagasabb humanitás szellemében rendezte Shakespeare remekművét; a szereplőknek nem szórakozását, hanem tehetségét és emberi értékét nézte; így a szereplők között több zsidó egyetemi hallgató is volt. Először megpróbálták valótlan állításokkal, rágalomokkal nagy tekintélyt lerombolni, de sikertelenül.

1941 június 10-én, a kolozsvári klinikán meghalt férjem, Szent-Györgyi Albert gyönyörű levélben kondolált és azt írta: „Ha tudtam volna, hogy Hugó ilyen súlyos beteg, még a botránnyal is elmentem volna...”

BÉNI BÁCSI

Hosszú éveken át Lázár Miklósnál, Taplocán volt alkalmazásban mint „posta-kocsis”, loval, kis szekérrel, percnyi pontossággal jelent meg az állomáson, hogy a vonattal érkező küldeményeket bevigye a postára. Hűséges szolgálatáért diplomát kapott. A selyempapírra csomagolt, díszes okmányt egy kedves öreg néni liókos szekrényében őriztette. A néni minden vasárnap déután elő kellett vegye a megbecsült emléket. Béni bácsi, aki nem tudott olvasni, hosszasan gyönyörködött benne, míg végül ünnepélyesen visszahelyezték a liókba.

A húszas évek elején Béni bácsi nálunk volt kocsis; férjemet és vadásztársait ő vitte el a közeli és távoli vadászterületekre, és gyorsan szenvedélyes vadászó lett. Hazaérkezésekor, az érdeklődő kérdésre, hogy mi volt az eredmény,

a felelet ez volt: „Rókat lőttünk”. Vagy „nem lőttem semmit”. Szóval, csak a dicsőségben vett részt. Irni-olvasni nem tudott, de ha tíz levelet bízunk rá, hogy elvigye, mind a tízet a címzettnek adta át. Csak egy nehézség volt: ha elfelejtettük megmondani, hogy ha nem lenne ott hon az illető, másnak is oda adhatja, akkor semmiféle könyörgésre nem adta át, hanem visszahozta a levelet. Ilyen szokása volt az üzenetek átadásánál is. Barátnőmnek küldtem tőle üzenetet. Mondták a konyhán: Aranka kisasszony beteg, fekszik; mondja meg Béni bácsi, mit üzentek? — Nem lehet, istánlom, — jöjjön ki! Mivel többszöri kéréssel, rábeszéléssel sem lehetett Béni bácsit rávenni, hogy szigorú elvől lemondjon, Aranka kénytelen volt felöltözni és kijönni a konyhába; „Na mi van, Béni bácsi? Mit üzentek? — Azt üzenték, hogy — elfelejtetem”.

Kocsival volt Fitódon Béni bácsi; valami csomagot küldött férjem, Kummel bácsinak, a vadörnek. Orbán János, csikszeredai gyógyszerész, szintén ott járt és meglátva az üres kocsival hazafelé tartó Béni bácsit, odaszólt: „vigyen haza, Béni — látom üresen megy...” „Nem lehet istánlom” — „Én beszélek a főorvos úrral, tudom nem fog haragudni!” „Nem lehet istánlom”. — Végül is a lépésben haladó kocsi mellett jött Orbán János — gyalog. Másnap férjem találkozott Orbán Jánossal, ki felhőborodva panaszkodta el, hogy viselkedett Béni vele szemben. Férjem: „Na Béni, ilyen szégyent hozott rád! Ott hagyta a gyógyszerész urat a sárban...” — „Vaj nem istánlom, — ő es hazajött...”

Orbán János gyógyszerész nyugalomba vonulását eladta a patkát és uzoni birtokára költözött át. Onnan jött egy beteg, Orbán János „protezsálólevelével”, melyben az állott: „igen tisztelt főorvos úr, ez az ember nem hagyott békét, hogy írjak levelet. Ez az ember sem ingem, se gatyám, csináljon vele főorvos úr amit akar...” Férjem jól nevetett a mulatságos szövegen és a beteg sohasem tudta meg, hogy őt milyen módon „protezsálták”.

Férjem 1912-ben foglalta el csikszeredai sebész-főorvosi állását. Hamarosan megismerkedett egy ottani kedves családdal, ahol a három — nem fiatal — leánnyal néha kedélyesen elbeszélgetett. Szemet szűrt ez valamelyik, mindenbe beleavatkozó, rosszindulatú vénasszonynak. Nosza tollat ragadott, és már ment is a névtelen levél: „Mondja doktor, hová tette az orrát, nem érzi, hogy azoknak az X. lányoknak milyen bűdös a lába?” — A válasz nem váratott magára: (t.i. a hölgy azelőtt levélben kérte férjemet, hogy cselédjének „megeredt” ujját gyógykezelve és ő felismerte a jellegzetes írást) „Szíves névtelen levelét megkaptam és azt elolvasás és használat után az őt megillető helyre dobtam. A legcsekélyebb tisztelet nélkül. X. Y.”